

KỸ THUẬT VẼ SƠN DẦU

Hội họa và âm nhạc là hai bộ môn nghệ thuật lâu đời nhất của loài người. Không biết âm nhạc có trước – mà còn tùy định nghĩa – hay hội họa có trước, nhưng ngay khi con người còn ăn lông ở lỗ đã vẽ những hình tượng trong hang động, dù là với mục đích gì. Ngày nay nhiều bộ môn khác ra đời đặc biệt các bộ môn hiển thị (Visual Arts) như nhiếp ảnh, điện ảnh cũng vẫn không làm cho hội họa mai một.

Ngay về hội họa và chỉ trên góc cạnh kỹ thuật cũng chia ra nhiều ngành: Thủy mặc, Màu nước, Sơn mài, Mộc bản, Sơn Nước (Acrylic), Sơn dầu (Oil colour), Phấn tiên (Pastel)... Trong bài này chúng ta chỉ chú ý đến những điểm căn bản của kỹ thuật sơn dầu. Dĩ nhiên muốn vẽ, chúng ta cần vật liệu và dụng cụ rồi sau đó là đến cách vẽ.

VẬT LIỆU VẼ TRANH

Mặt vẽ (Support):

Sơn dầu có thể vẽ trên gần như bất cứ vật liệu nào như vải bố, gỗ, giấy, nhựa, miễn là vật liệu ấy không chứa độ dầu (fat) cao hơn là độ dầu chứa trong sơn dùng để vẽ. Tuy nhiên khi chọn support để vẽ, cần để ý support có thể biến dạng theo thời gian. Dù sơn dầu khá chắc và có độ co dãn nào đó sau khi khô, nhưng nếu mặt support bên dưới biến dạng nhiều sẽ làm hư lớp sơn vẽ nằm bên trên. Support càng ít biến dạng thì càng có giá trị bảo trì cao. Một họa phẩm đẹp mới vài chục năm đã bị mục, phai màu, bong sơn, nứt nẻ, co dóm thì thật đáng buồn. Gỗ tốt, canvas dán trên bìa cứng, ván ép để vẽ là những support tốt. Tuy nhiên support thông dụng nhất vẫn là canvas căng trên khung vì:

- thoáng khí để sơn dễ bay hơi, "dễ thở", khô đi một cách tự nhiên.

- Tương đối chịu được thời tiết khắc nghiệt (ít bị vênh, cong, nứt nẻ..) chứ không như những support loại khác

- nhẹ. Vấn đề tưởng như không quan trọng, nhưng nếu bức họa lớn khoảng vài mét vuông nếu vẽ trên ván ép nặng vài chục ký khi cần di chuyển và treo lên rất khó khăn. Mang khoảng 20 họa phẩm như thế đi triển lãm, khiêng ...bỏ hơi tai. Diện tích càng lớn, tỷ lệ trọng lượng ván ép, giấy ép, plastic càng cao so với canvas căng trên khung. Một bức họa nhỏ cỡ mặt monitor, vẽ trên support nào cũng nặng gần như nhau. Nhưng một bức họa cỡ chiếc chiếu vẽ trên ván ép có thể nặng gấp mười lần so với bức cùng cỡ vẽ trên canvas văng trên khung gỗ. .

Canvas từ thế kỷ 15 đã từ từ thay thế ván gỗ, và trở nên thông dụng trong kỹ thuật tranh sơn dầu, sơn nước (Acrylic) vì những ưu điểm trên.

Sơn chống dầu (Primer):

Trước tiên xin đừng lộn sơn chống dầu với sơn lót (Under-painting). Chúng ta sẽ nói thêm về điểm này khi nói về cách vẽ. Tất cả những support làm bằng vật liệu thiên nhiên như gỗ, sợi organic ...cần phải sơn chống dầu trước khi vẽ sơn dầu. Lớp sơn chống dầu tất nhiên là loại sơn nước có chất keo bao phủ lấy mặt vẽ. Loại sơn chống dầu thông dụng gọi là Gesso. Phải sơn ít nhất ba lớp mới an toàn. Sơn chống dầu có hai công dụng.:

- Không để dầu thấm vào sợi gỗ, sợi organic, vì chẳng bao lâu, gỗ thấm dầu sẽ bị mục.

- Trám những lỗ li ti của support và như thế dầu và những chất phụ pha sơn khác sẽ không bị hút quá nhiều làm mất bớt công dụng và đặc tính của sơn vẽ.

Canvas đã căng trên khung và đã sơn chống dầu có bán sẵn tại các tiệm cung cấp vật liệu nghệ thuật cho họa sỹ. Canvas bày bán đủ loại đủ cỡ.

Cọ và dao (bay) (Brush and palette knife):

Cọ là dụng cụ chính để vẽ. Nói thế bởi vì người ta có thể vẽ sơn dầu với bất cứ phương tiện nào: như dùng bàn chải, một miếng mút, một chiếc khăn lông, một cái muỗng, ngay cả với ngón tay của mình. Tuy vậy cọ vẫn được coi là dụng cụ phổ thông nhất.

Tùy độ cứng mềm của lông xử dụng mà những vết cọ để lại trên sơn khác nhau. Cọ có phẩm chất cao không bị rụng lông khi vẽ, không bị tõe đầu, biến hình dạng một sớm một chiều. Cọ tốt sau khi dùng trở lại hình thể nguyên thủy và nếu bảo trì kỹ lưỡng sẽ rất bền. Nên mua cọ tốt. Cọ rẻ tiền gây nhiều phiền toái khi cẽ và mau hư. Lúc đầu nên dùng loại cọ lông tương đối mềm, vì ta có khung hướng nhẵn cọ hơi mạnh; nếu dùng loại lông cứng sẽ quẹt hết sơn đi. Có nhiều nhãn hiệu khác nhau, một trong những hiệu khá thông dụng và tốt, giá phải chăng là hiệu M. Grumbacher.

Chỉ cần một bộ cọ vài cái đủ để vẽ bất cứ loại tranh nào. Một người mới bắt đầu làm quen với sơn dầu chỉ cần:

- Một cọ tương đối đẹp, đầu bằng, rộng 2", để sơn những mảng tương đối lớn, hay sơn lót và một cọ đẹp đầu bằng rộng khoảng 3/4".

- Một cọ fibert hay Walnut-shaped (đầu đẹp hình bầu dục, có thể hơi nhọn) khoảng nửa inch và một cọ cùng loại nhỏ hơn khoảng 1/4". Loại này rất thông dụng vì đa dụng.

- Một cọ tròn nhỏ nhọn đầu (round brush) (như bút viết chữ nhỏ) để vẽ nét mảnh. Cũng có thể dùng cọ filbert 1/4" nói trên để vẽ những nét nhỏ như cành cây, cọng cỏ.

Cầm cọ như thế nào? Thật ra không có một cách cầm cọ nào nhất định cả. Tuy nhiên người ta thấy đa số họa sỹ khi cần quét những đường dài thì cầm cán cọ trong lòng bàn tay, làm thế nào để cánh tay và cườm tay di chuyển thoải mái. Còn khi vẽ

những đường ngắn, thì cầm như cầm cây viết chì vậy. Nếu cần vẽ những đường chính xác thì bàn tay cần một cây nhỏ như cây thước để bàn tay có thể tựa lên.

Ngoài cọ ra, cũng cần một cái cái bay để trộn màu, để cạo sơn trên khay pha màu (palette). Bay còn là phương tiện để vẽ thông dụng thứ hai sau cọ, đặc biệt công hiệu khi vẽ trên lớp sơn còn ướt (alla prima). Người ta chỉ dùng bay từ đầu tới cuối mà vẽ được nguyên một bức tranh. Vẽ bằng bay tương đối khó nhưng không vì vậy mà không thử và luyện tập. Bay có ưu điểm là không để lại đường vết của những sợi lông như khi vẽ bằng cọ, chùi mau sạch, bền, không cần dùng hóa chất để rửa nên nơi làm việc bớt bị ô nhiễm. Vì lau sạch rất mau, nên chuyển đổi màu rất nhanh, không bị đợi lâu mà cụt mất hứng.

Sơn dầu (Oil Colour):

Chất (medium) dùng pha chế màu (pigment) của sơn dầu tất nhiên là dầu. Sơn dầu bán ngoài thị trường mang nhiều nhãn hiệu. Sơn càng đậm đặc pigment bao nhiêu màu càng rực rỡ bấy nhiêu, và thường đắt tiền hơn. Không nhất thiết phải vẽ sơn cùng một nhãn hiệu. Một công ty nào đó chế một vài màu khá tốt, nhưng những màu còn lại phải mua của những hiệu khác, vì độ pigment yếu quá, sơn lỏng quá khó dùng, nhất là khi vẽ impasto (vẽ những nét đường gồ ghề) trong lối vẽ alla prima (vẽ trên lớp sơn còn ướt).

Do những chất pha chế sơn khác nhau, một số màu lâu khô hơn một số màu khác. Màu trắng và màu vàng (white and pale yellow) lâu khô nhất; màu nâu (burnt umber) mau khô nhất.

Có ba màu nguyên thủy (Primary colours) là những màu người vẽ không tự pha trộn được từ những màu khác. Theo nguyên tắc khi pha trộn với nhau theo những tỷ lệ khác nhau màu nguyên thủy sẽ sinh ra vô số màu phụ. Ba màu nguyên thủy đó là: Vàng (Process yellow/Pale yellow), Thiên thanh (Cyan/Màu xanh dương), Đỏ hạt lựu (Process red/Magenta). Ba màu này rất tinh tuyền- màu này không vương chút nào hai màu kia cả. Tất cả những màu khác đều có thể pha ra từ ba màu này. Trong kỹ thuật ấn

loát và phân màu (trên computer chẳng hạn) người ta ghi tắt là: YMCK (Yellow – Magenta – Cyan và Black), thực tế trong ngành in người ta thường dùng thêm màu đen, vì độ chính xác của máy in, nhiều khi trộn ba màu nguyên thủy không đạt được màu đen như ý. Xin nói chuyện ngoài đề: Những nhà nghiên cứu tâm lý thấy rằng trẻ em rất mê thích màu nguyên thủy hay những màu sát với màu nguyên thủy.

Màu đã được pha chế bán ngoài thị trường có khi hơi lỏng, có khi hơi đặc cho một người. Có khi lại khô chậm quá, hay khô nhanh quá. Vì vậy ngoài màu, cũng cần có một số chất khác để giúp người vẽ dễ xử dụng màu. Coi như cần thiết:

- Dầu pha lỏng sơn: Dầu ở vào một trong hai nhóm: loại dễ bay hơi và loại không bay hơi mà khi khô thì cứng lại theo màu.

Nhóm thứ nhất để pha lỏng sơn, chùi sơn, lau cọ...biến chế từ những chất lấy từ thảo mộc hay động vật và có nhiều tên khác nhau thông như người ta gọi là Thinner hay Turpentine.. Loại không mùi, đắt tiền hơn nhưng không làm cho phòng vẽ bị ngộp. Loại đắt tiền dùng rửa cọ trong thời gian lâu không dùng sẽ giúp cọ ít bị đóng cứng.

Nhóm thứ hai dùng để pha chút ít vào màu giúp cọ đưa lướt nhẹ nhàng hơn. Nhóm này không bay hơi, từ từ khô đi và đóng cứng lại với màu. Thông dụng nhất trong nhóm này là Linseed Oil.

Trừ trường hợp cần thiết, ngoài ra không nên dùng quá nhiều chất pha sơn vì khi khô màu bị xỉn, mất rực rỡ là một đặc tính của sơn dầu.

- Có một số chất phụ khác tuy không dùng thường xuyên nhưng cũng nên biết như chất làm cho sơn mau khô, chất bảo vệ tranh khi đã hoàn tất và sơn đã thật sự khô (matte varnish/gloss varnish). Lạm dụng chất làm sơn mau khô khiến sơn sau khi khô dễ bị nứt nẻ. Chỉ dùng chất phun lên tranh để bảo vệ và tái lập cái đẹp của màu sau khi sơn đã hoàn toàn khô, thông thường là sáu tháng đến một năm tùy lớp sơn vẽ dày hay mỏng.

NHỮNG LỜI VỀ SƠN DẦU:

Nguyên tắc căn bản: Fat Over Lean.

Cho dù các họa sỹ có cách vẽ riêng, nhưng có một nguyên tắc căn bản đã trở thành cố định “Sơn vẽ sau béo hơn sơn vẽ trước” (Fat over lean) hay vẽ trên nền sơn ít độ dầu. Đây là một nguyên tắc họa sỹ sơn dầu nào cũng phải tuân theo khi vẽ để tránh những sai lầm căn bản có thể làm hỏng bức tranh khi sơn khô. Fat over lean có nghĩa là mình đang vẽ sơn dầu trên một cái base ít dầu hơn.

Tranh sơn dầu khô rất lâu. Có thể cần sáu tháng đến một năm mới hoàn toàn khô. Trong thời gian này, dầu tiếp xúc với không khí từ từ khô cứng lại vì ôc-xít hóa và hơi co lại một chút. Nếu ta vẽ “lean over fat”, hiểu là ta đang dùng turpentine pha loãng sơn ra và dùng nó vẽ trên lớp sơn dầu (chưa khô hẳn), như vậy lớp trên sẽ khô nhanh vì ít dầu hơn. Khi lớp dưới khô sau sẽ khiến bức tranh bị bong ra hoặc nứt nẻ. Bởi vậy khi vẽ sơn dầu, ta luôn luôn nhớ nguyên tắc “Fat Over Lean”. Có nhiều cách vẽ fat over lean:

- từ từ tăng độ dầu trong sơn, khi vẽ.
- giảm bớt lượng dầu (pha loãng với turpentine) trong những lớp sơn đầu khi vẽ.
- Dùng những màu sơn khô mau để vẽ nền (xin coi lại đoạn nói về sơn dầu).

Vẽ trên sơn còn ướt (Alla prima):

Sơn dầu lâu khô. Người vẽ muốn hoàn thành một bức tranh trong cùng một lần vẽ, buộc lòng phải vẽ ngay trên sơn ướt. Kết quả nhận được khi vẽ trên sơn ướt khác xa kết quả khi vẽ trên sơn đã khô. Bởi lẽ lớp sơn mới vẽ có thể trộn với lớp sơn bên dưới và tạo ra nhiều màu trung gian. Thế là thay vì pha màu trên khay, chúng ta có thể pha màu ngay trên canvas khi vẽ. Cái phiền là nếu một nét vẽ không vừa ý sẽ rất khó

sửa. Càng tô đi vẽ lại nhiều, sơn sẽ nhòe nhoẹt và sau cùng trở thành màu bùn (muddy). Cách vẽ trên sơn ướt đòi hỏi những nét cọ vững chắc để những mảng màu vẽ lên được gọn ghẽ. Kỹ thuật này cũng đòi hỏi người vẽ phải có một số vốn về phân màu, hình dung ra được một phần màu trên pha xuống màu dưới sẽ cho ra màu gì.

Cách vẽ này là con đẻ của phái ấn tượng (impressionism). Alla prima - Bắt đầu là xong – không cho người ta cái cơ hội đi vào chi tiết. Nó cho người thưởng lãm cái ấn tượng về thị giác chứ không phải chỉ là đường nét và hình thể.

Nhưng cái đẹp của kỹ thuật này tạo ra rất ngoạn mục. Nó tạo ra cái đẹp lấp lánh vì màu thứ ba tạo ra do những đốm màu nằm cạnh nhau chứ không phải luôn luôn pha trộn với nhau. Và cũng chính vì thế mà đường cọ phải lướt nhẹ vững chắc và “can đảm”.

Cao điểm của lối vẽ này là Impasto, dùng cọ hay bay, quệt từng mảng sơn dày cộm lên lớp sơn còn ướt, hay mảng này chồng trên mảng kia. Impasto có thể coi là một lối vẽ riêng và dùng kỹ thuật này vẽ từ đầu tới cuối một bức tranh. Cũng có thể áp dụng impasto vào một lúc nào đó, ở một phần nào đó của bức tranh. Xử dụng impasto để vẽ, người ta khuyên nên dùng sơn pha hơi loãng để phác họa chi tiết của bức tranh trước. Làm như vậy sẽ phủ hết màu trắng của canvas và bức tranh sẽ thống nhất hơn.

Vẽ trên sơn đã khô (Painting over dry paint):

Người ta còn gọi cách vẽ này là vẽ theo từng tầng. Có nhiều người không thích vẽ thẳng lên lớp sơn bảo vệ canvas (primer, xin coi lại phần trên) màu trắng, mà phủ lên một lớp sơn màu khác trước khi vẽ. Lớp sơn vẽ đầu tiên này thường gọi là sơn nền, hiểu là lớp sơn phủ lên toàn thể canvas. Có nhiều người, nhất là khi vẽ những bức phong cảnh nhiều chi tiết, lại dùng một vài màu đơn giản, xám hay nâu (miễn là loại mau khô), vẽ trước rồi sau đó mới thực sự vẽ. Đó là sơn lót. Nền hay lót, chỉ là những tiếng gọi để ta dễ nhớ một ý niệm, thế thôi (Mà biết đâu lại trở thành tiếng kỹ thuật sau này không chừng). Không được dùng màu trắng hay màu vàng để sơn lót hay sơn nền, vì là những màu rất lâu khô.

Dù là sơn nền hay sơn lót, theo cách “vẽ trên sơn đã khô”, thì dĩ nhiên phải để cho những lớp sơn này khô rồi mới vẽ lên. Ba đặc điểm chính của lối vẽ này là:

- Vì sơn dưới đã khô nên không thấm trộn với sơn mới vẽ, không tạo ra những màu phụ mình không thích. Cũng vì thế mà chúng ta phải pha trộn màu trên khay.

- Bức tranh có thể vẽ chi tiết hơn, vì chúng ta có thể thêm đường vẽ hay những lớp màu một cách dễ dàng.

- Đợi sơn khô, chúng ta có thì giờ để suy nghĩ và phát triển bức tranh kỹ lưỡng hơn.

Vẽ cách này nên kiên nhẫn, đừng lạm dụng chất mau khô để pha vào sơn, vì như thế khi khô, sơn có thể bị nứt hay tróc ra. Để sơn mau khô, người ta pha loãng màu với Turpentine, đặc biệt khi vẽ lót. Tuy nhiên không nên pha loãng quá vì sơn bị xỉn đi.

Đi xa nhất theo lối vẽ này là Painting with glazes. Từ đầu tới cuối, bức tranh vẽ bằng sơn pha loãng với turpentine. Vẽ kiểu này tương tự như vẽ màu nước. Lối vẽ này đã xưa cũ, chỉ còn dùng đôi chút với những lối vẽ khác, vì không tận dụng được cái hay của sơn dầu và màu sắc không bền.

Vẽ trên nền tráng dầu (Painting over a Base of Oil):

Dầu vừa là chất pha chế vừa dùng tráng nền để vẽ lên. Kỹ thuật này đặc biệt thích hợp để vẽ cảnh sương mù. Trước khi vẽ, phủ một lớp dầu mỏng (Linseed Oil) lên mặt canvas, đặc biệt những chỗ cần tạo ảo giác sương mù, hay mờ ảo như cảnh mùa đông trong tranh thủy mặc. Khi vẽ lên chỗ có dầu, màu tự động loang ra tạo ra ảo giác cho người xem tranh. Kỹ thuật này giống kỹ thuật vẽ màu nước. Tất nhiên tranh vẽ lối này rất lâu khô và hy vọng bạn không dị ứng với mùi dầu.

Vẽ những đường nhỏ cạnh nhau (Painting with Small Strokes of colour):

Đây là cách vẽ được những người theo phái ấn tượng xử dụng nhiều nhất. Thay vì pha màu sẵn từ khay, người ta pha màu bằng cách đặt những chấm nhỏ cạnh nhau. Kết quả là màu sắc nhìn sẽ lung linh, màu sắc rục lên. Nói chung thì lối vẽ ấn tượng có cái đẹp của nó, mặc dù chi tiết bị bỏ qua.

QUY LUẬT CHUNG:

Ánh sáng:

Điều gì quan trọng nhất cần để ý và nắm vững khi vẽ một bức tranh? Đó là ánh sáng. Ánh sáng khiến ta nhìn được cái lõi lõi của sự vật. Chính ánh sáng làm cho ta thấy được chiều sâu của cảnh trí. Chính ánh sáng giúp ta phân biệt được cái thân cây sù sì khác với mặt hồ phẳng lặng. Trước khi kết thúc bài này, xin nhắc lại vài quy luật chung mà phần lớn liên hệ đến ánh sáng.

- Điểm sáng nhất trong bóng râm cũng không sáng bằng điểm tối nhất chường ra ánh sáng. Hay nói ngược lại: Điểm tối nhất của vùng chường ra ánh sáng cũng vẫn sáng hơn điểm sáng nhất trong bóng râm. Chà! Nghe có vẻ chơi chữ quá đi. Đừng cố hình dung mà mệt não. Hãy để một vật gì đó ra ngoài ánh sáng ban chiều hay ban sáng, rồi nhìn vào đó bạn sẽ thấy ngay.

- Đối tượng càng ở xa, càng mờ nhạt, và có màu sắc lạnh hơn. Đối tượng càng ở gần, có màu ấm hơn và rõ nét. Màu đỏ và vàng là những màu nóng nhất. Màu xanh dương là màu lạnh nhất. Khi pha chúng với nhau chúng ta được những màu trung gian, hoặc hơi ấm, hay hơi lạnh. Một vật ở gần có màu xanh, ở xa sẽ bớt xanh. Một vật ở gần có màu đỏ, ở xa sẽ bớt đỏ...

- Giữa vùng sáng (Highlight) và vùng tối (Shadow) luôn luôn có vùng có sắc độ trung gian (Halftone). Sắc độ trung gian này quan trọng vì nó thường chiếm phần lớn diện tích bức tranh và vì nó cân bằng được hai đầu. Cần nhận diện ra sắc độ này và

phác họa nó trước tiên. Điều này giúp tránh vẽ bức tranh quá sáng hay quá tối. Khi vẽ xong mới nhận ra sai lầm này thì đã quá trễ.

- Luật Phối cảnh:

Đường chân trời là đường chính trong luật phối cảnh. Tầm mắt ta phóng xa sẽ ngừng lại ở đó. Những đường nằm trên đường chân trời khi chạy ra xa sẽ hạ thấp xuống và nhập với nó. Những đường nằm dưới đường chân trời khi chạy ra xa sẽ vươn lên cao rồi quy vào đó. Vẽ theo luật phối cảnh sẽ cho bức tranh có chiều sâu.

Thay lời kết

Sơn dầu rất đa dạng. Không như màu nước chỉ vẽ theo kỹ thuật màu nước, sơn dầu có cách vẽ riêng và có thể vẽ như màu nước. Sơn dầu có thể vẽ những cảnh trí âm u mà cũng diễn tả được những cảnh trí rực rỡ. Và sau chót sơn dầu rất bền, bền nhất trong các loại media. Những bức tranh thời Leonardo Da Vinci, với kỹ thuật rất xưa mà vẫn giữ được tới ngày nay, thì sơn dầu hiện nay, với kỹ thuật pha chế tân tiến, chắc còn bền hơn nhiều.